

СОЦИЈАЛИСТИЧКА ШТАМПА У БЕОГРАДУ 1900. И 1901.

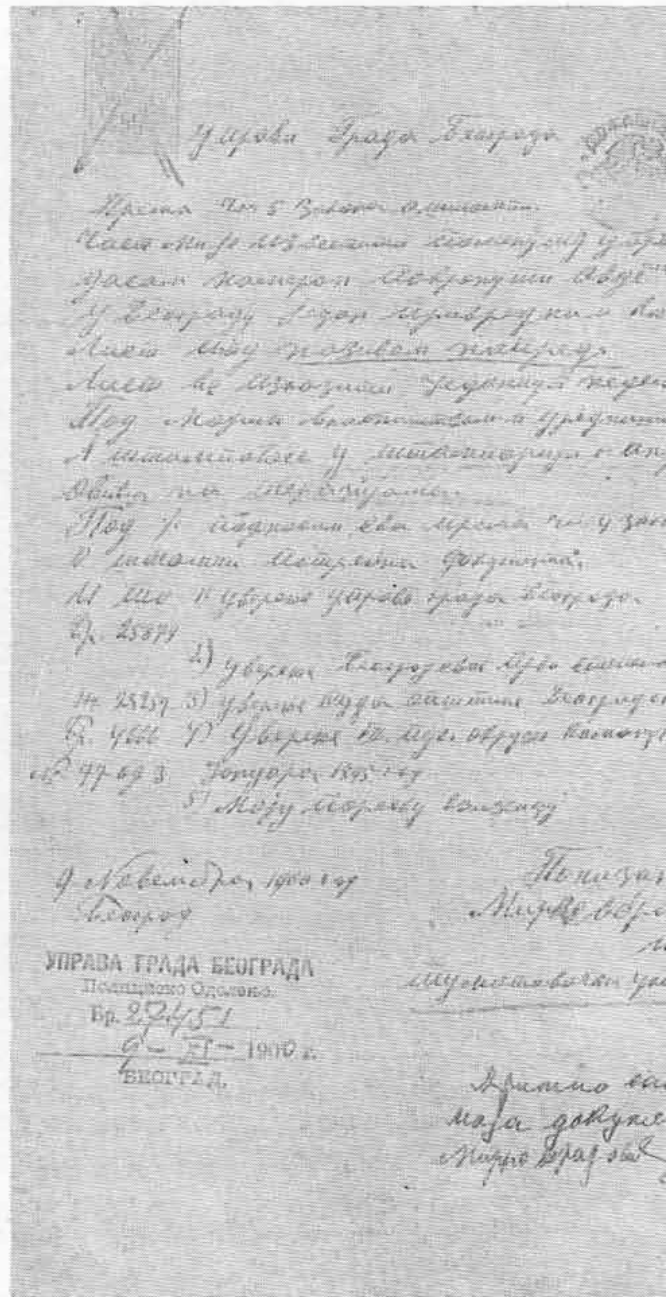
У нешто повољнијим политичким приликама, после пада владе Владана Ђорђевића 12. јула 1900. године, српски социјалисти се поново окупљају, предузимају акције за оживљавање покрета и организовање радничке класе. С обзиром на последице политичке реакције, рад на обнови радничког покрета почео је такорећи од почетка. Да би се овај процес развијао што успешније и брже, било је неопходно покренути бар један социјалистички лист. На тај начин припреме за покретање социјалистичког листа и његово издавање представљају најважнију преокупацију српских социјалиста у другој половини 1900. године. У периоду од новембра 1900. године до покретања „Радничких новина“ јануара 1902. године у Београду су излазила четири социјалистичка листа: „Напред“, „Раднички лист“, „Стари раднички лист“ и „Типографски гласник“. Ми смо овом приликом обрадили само три прва листа, пошто их је издавала иста група социјалиста, те по много чему представљају једну целину.

„НАПРЕД“

Из расположивих извора може се закључити да је идеја о поновном покретању једног социјалистичког листа потекла најпре од Милорада Поповића и Јована Скерлића, већ афирмисаних социјалиста, који су у то време живели у Паризу. Наиме, Драгиша Лапчевић тврди да је у јесен 1900. године добио писмо из Париза од Милорада Поповића и Јована Скерлића, „који су у тамошњем радничком југословенском друштву радили на томе да се у Београду покрене један лист и ради тога изабрали редакциони одбор, који ће, у исто време, вршити функције партијског одбора до оснивања Српске Социјалистичке странке“. Лапчевић даље тврди да су, поред њега,

у поменути одбор ушли: Милорад Поповић, Јован Скерлић, Ђока Јанковић, Мирко Обрадовић и Љуба Јовчић.¹ Сличну тврдњу изнео је и Коста Јовановић у „Илустрованом радничком календару“ за 1902. годину. Говорећи о покретању листа „Напред“, он, поред осталог, каже: „Резолуција наших париских другова о покретању листа допринела је брзом остварењу овога плана“.² Као што се из наведеног види, иницијатива за покретање листа заиста је потекла од групе српских социјалиста и радника који су у то време боравили у Паризу. То је и логично, с обзиром на то што су социјалисти који су живели у земљи после наведених политичких промена извесно време били принуђени да живе у ишчекивању, да се постепено окупљају и веома опрезно обнављају активност. Међутим, почетак обнове рада српских социјалиста на ширењу социјалистичких идеја и организовању радничке класе, односно почетак практичног рада на поновном покретању социјалистичког листа везан је за повратак Косте А. Јовановића из Бугарске у јесен 1900. године. Одмах по доласку у Београд он окупља истомишљенике и, сходно иницијативи другова из Париза, предузима мере за покретање социјалистичког листа. Када се узму у обзир чињенице да су политичке прилике биле још тешке, да су се многи социјалисти, заплашени полицијским терором, тешко одлучивали на нову активност, као и недостатак материјалних средстава, може бити јасно какве су се све тешкоће морале пребродити да се поново покрене социјалистички лист у Србији. Млади социјалист Коста А. Јовановић, који је припадао групи српских социјалиста марксиста, окупљеној 1895—1896. око „Социјалдемократа“, и који је у то време са истомишљеницима активно радио на оснивању класних радничких организација и Социјалдемократске странке у Србији, сада се

нашао у улози вође покрета.³ По цену огромних напора, он је са мањом групом социјалиста успешно пребродио све тешкоће и извршио неопходне припреме за покретање листа. Тако се 19. новембра 1900. године у Београду појавио први број социјалистичког листа „Напред“. Формални власник и одговорни уредник листа био је Мирко Обрадовић, терзија, а стварни уредник био је Коста Јовановић. Но, не треба занемарити ни улогу коју је у то време одиграо Мирко Обрадовић. Прихватајући социјалистичке идеје још 70-тих година, Обрадовић је активно радио у радничком покрету, тако да се 1897. године појављује као један од чланова оснивача и чланова управе Радничког друштва у Београду, а 1899. као његов последњи председник. Због тога је сасвим логично што је Коста Јовановић њега узео да пред властима фигурира као покретач листа. Већ 9. новембра 1900. Обрадовић је поднео молбу Управи града Београда у којој, поред осталог, пише: „Према члану 5. Закона о штампи извештавам поменути управу да сам намеран покренути један привредни и књижевни лист под називом *Напред*. Лист ће излазити једанпут недељно под мојим власништвом и уредништвом“. Пошто је закључила да Обрадовић испуњава законске прописе за одговорног уредника, Управа града Београда 10. новембра 1900. донела је решење да му се изда „реверс на поднету пријаву за неполитички лист“.⁴ Као што видимо, рад на обнови радничког покрета 1900. године започиње углавном она иста група социјалиста која је играла водећу улогу у покрету у другој половини 90-тих година 19. века. Поред Јовановића и Обрадовића, сарадњом у листу „Напред“ посебно се истакао Милорад Поповић, који је своје важније чланке потписивао са М. П. Нешто на основу података изнетих у једном чланку Димитрија Туцовића, а највише на основу анализе чланака објављених у листу „Напред“, др Сергије Димитријевић дошао је до закључка да је и Радован Драговић био члан редакције и један од главних сарадника листа „Напред“.⁵ Пошто су готово сви чланци у листу „Напред“ непотписани, а за најважније од њих ипак се може утврдити да су их писали Коста Јовановић и Милорад Поповић, чини нам се прихватљивијом тврдња Д. Туцовића да је Драговић био само један од сарадника овог листа.⁶ Ко су били остали сарадници листа тешко је утврдити. По свему изгледа да су у њему сарађивали и Јован Скерлић и Љуба Јовчић. Временом је већи број млађих

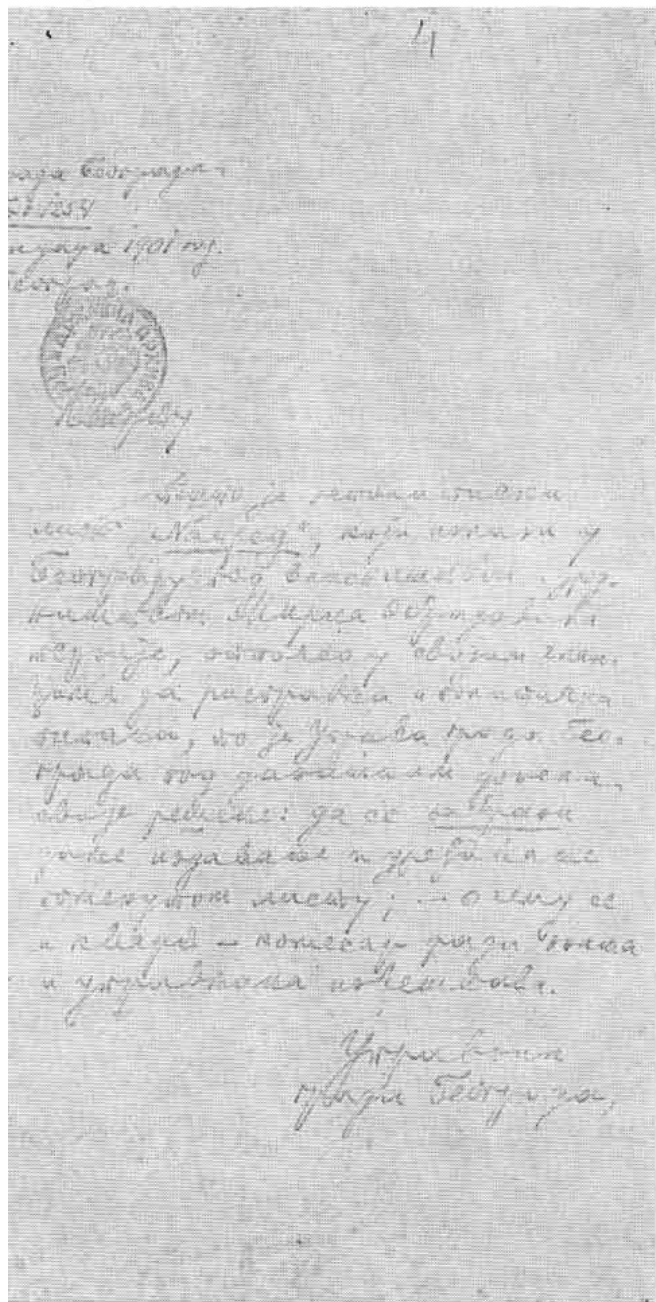

Распис Управе града Београда квартовима од 14. јануара 1901. у коме их обавештава о забрани листа „Напред“

Décret de la Police de Belgrade aux quartiers de la ville daté du 14 janvier 1901 les informant de l'interdiction du journal «Napred»

и мање познатих социјалиста, и из Београда и из унутрашњости, штампао своје краће прилоге у листу. Тако се постепено ширио број сарадника листа, што је био један од циљева његових покретача.

С обзиром на постојећи закон о штампи, по коме је за покретање политичког листа

Молба Мирка Обрадовића од 9. новембра 1900. године, у којој од Управе града Београда тражи одобрење за покретање листа „Напред“.

Demande adressée par Mirko Obradović, le 9 novembre 1900, aux autorités de la ville de Belgrade pour obtenir la permission de faire paraître le journal «Napred»

била потребна велика кауција, у износу од 5.000 динара, „Напред“ је покренут као неполитички лист. И поред тога, полиција је будно пратила на све што се у њему пише, тражећи и најмањи повод за забрану. Због тога је лист био кратког века. Изишло је свега девет бројева, шест у 1900, а три у

1901. години. Повод за забрану полиција је напослетку нашла у чланку „Нова груписања“, објављеном у броју 3. од 14. јануара 1901. године. У чланку се износи да се борба за власт и утицај у народу води између бирократије и богатих слојева друштва: „Борба се у ствари води само у вишим круговима и сам народ није никада у њој свесно учествовао, већ је служио само као оруђе овој или оној личности, овој или оној групи“. Даље се упозорава на опасност која прети од трговачке буржоазије и истиче „да држава постаје оруђе те јаке и моћне класе“. Пошто је оценила да је садржај чланка политичке природе, Управа града Београда 14. јануара 1901. донела је решење „да се забрани даље издавање и уређивање неполитичког листа Напред“. Решење је саопштено Мирку Обрадовићу 15. јануара 1901. године.⁷ Као што видимо, Управа града Београда је брзо и оштро реаговала на први покушај листа „Напред“ да у завијеној форми расправља о политичким питањима. Такав однос полиције и околност да је „Напред“ из материјалних разлога морао излазити као неполитички лист, пресудно су утицали на степен његовог ангажовања у борби за заштиту радничких интереса, односно на карактер листа и његове идејне концепције.

Један од проблема са којима су се покретачи листа непрестано суочавали биле су просторије за смештај редакције. С обзиром на недостатак материјалних средстава, за потребе редакције у прво време изнајмљена је једна скромна просторија у кафани „Сарајево“ на Зеленом венцу. Вероватно у потрази за просторијом која што мање кошта, редакција је већ после недељу дана премештена у Скадарску улицу број 30, а од почетка јануара 1901. налазила се у кафани „Два јаблана“.

Недостатак материјалних средстава условио је и веома скромну опремљеност листа, који је штампан на свега четири стране. Пошто је био намењен радницима, то је у сваком броју на првој страни масним словима штампано следеће упозорење: „Радници захтевајте да све кафане и трговине држе ваш једини лист“.

Мада је Мирко Обрадовић добио дозволу да издаје „Напред“ као недељни лист, редакција је у првом броју обавестила читаоце да ће до нове године изаћи свега три броја, „а од тада лист ће по могућности излазити сваке недеље“. Редакција је позвала раднике да шаљу податке за лист, да се јаве за прикупљање претплате. Обра-

ћајући се читаоцима, редакција на крају пише: „Од одзива наших пријатеља и другова зависиће успех нашега мучног и ризичног подухећа. Надамо се да ће они схватити наш тежак положај и да ће се свим силама заузети за распростирање листа. Ни једна радничка кућа, ни једна радионица не би требала да буде без нашега листа, јер ће он бити веран одјек радничког стања и радничких тежњи. На посао дакле другови“. Као што видимо из броја 2. од 26. новембра 1900. први број листа „Напред“ „био је такорећи разграбљен“. Поред тога, изнад очекивања, прикупљени су и добровољни прилози за лист. Све је то омогућило да „Напред“ редовно излази сваке недеље. „Напред“ је одлично примљен од читалаца, тако да су стизале многе похвале листу, и из земље и из иностранства.⁸ На тај начин „Напред“ је ширио сферу свога утицаја, што је био један од основних циљева његових покретача. Очигледно, задовољни овим успесима, социјалисти окупљени око листа са још више елана наставили су делатност, настојећи да после пропагирања социјалистичких идеја пређу на практичан рад око организовања радничке класе. На тај начин, преко листа „Напред“, социјалисти су извршили најзначајније припреме за обнављање старих и оснивање нових класноборбених радничких организација.

Идејне концепције листа „Напред“ — Чињеница да је „Напред“, из материјалних разлога, морао излазити као неполитички лист, и наведени оштар став полиције, која је будно пратила шта социјалисти раде и на време осујетила покушај да лист у најблажој форми расправља о политичким питањима, пресудно су утицали на степен његовог ангажовања у борби за заштиту радничких интереса, односно на карактер листа и идеје које су у њему пропагиране. Анализом свега што је у листу написано, може се закључити да је основно питање о којем се расправљало било организовање радника, односно формирање класноборбеног радничког покрета у Србији. Какву је форму организовања радничке класе заступао лист „Напред“, односно какав је значај придаван овом питању, најбоље се види из анализе најважнијих чланака у којима су ови погледи изнети.

Већ у првом броју листа у чланцима „Шта да се ради“ и „Радничке организације“ питање организовања радника истиче се као прворазредни и основни задатак српских социјалиста.⁹ У првом делу чланка

„Шта да се ради“ констатује се да је у Србији после 1878. године дошло до бржег развоја капитализма, а с тим у вези и до формирања буржоазије и радничке класе. Пошто је радничка класа суочена са вишеструким облицима експлоатације, пред српске социјалисте постављени су следећи најважнији задаци: „Треба помагати развиће народне привреде и тиме створити повољније услове за напредак и материјално благостање радничке класе. Треба радити на умном и моралном подизању радничке класе, те да се оспособи за улогу коју је у овом привредном напретку позвана да игра.“ Истичући да и у Србији треба радити „на развићу савршенијег капиталистичког начина производње“, аутор чланка на крају даје следећи закључак: „Успе ли наш лист да решењу горњих питања, развићу народне привреде и подизању благостања радног народа, колико-толико допринесе, он ће сматрати да је свој циљ постигао“. У чланку је с позиција марксизма анализиран развитак Србије за последњих 20 година, а с тим у вези заузет је став о нужности и прогресивности даљег развитка капиталистичког начина производње и оснивању модерног радничког покрета у Србији, односно о историјској улози радничке класе. Наиме, аутор чланка недвосмислено истиче да радничкој класи Србије иде у прилог бржи развој капитализма, али под условом да се организује и оспособи за улогу коју треба да одигра у борби за побољшање свога положаја и коренити преображај друштвеноекономских односа.

Проблем организовања радничке класе Србије детаљно је размотрен у наведеном чланку „Радничке организације“. Полазећи од чињенице да је развитак српског друштва дошао до степена у којем су створени сви објективни услови за организовано деловање радничке класе, у чланку се оснивање радничких организација истиче као приоритетан задатак социјалиста и класно-свесних радника. Констатујући да су радничкој класи „организације најпотребније, јер је најсиротнија, јер су јој интереси најугроженији“, у чланку се наводи да радници у Србији „никаких организација немају, а и оно што има пошло је погрешивним и шпекулативним путем“. Због тога се радницима препоручује да оснивају своје организације, које би им омогућиле да слободно време проводе „у читаоници над књигом, у обавештењу, озбиљном разговору и упознавању друштвених прилика... читањем, обавештавањем и разговорима

круг знања се шири, радници познају свој положај, постају свесни друштвених односа, схвате своје класне интересе. Од тога познавања до истицања својих радничких захтева само је један корак“. Као што видимо, радници се упућују да се што пре организују у просветне организације, „а где се осећа и може, њима се може дати и шири круг делатности: рецимо, још помагање у болести и изнемоглости, помагање другова кад остану без рада или рад напусте услед неспоразума с послодавцима итд.“ Радницима се даље скреће пажња да при оснивању организација „не треба имати големе жеље“, тј. да процес њиховог организовања мора постепено да се развија: „Скупимо у организације своје само раднике, а у жељама будимо с почетка штедљиви, па уколико нам моћ, снага буде расла, утолико и жељама дајмо маха“.

И у следећим бројевима листа „Напред“ најважнији чланци посвећени су питању организовања радничке класе.¹⁰ Циљ ових чланака био је, с једне стране, да се раскринкају разна занатлијско-радничка хуманитарна друштва, која су послодавци држали у својим рукама, а с друге стране — да се радницима укаже на неопходност самосталног организовања у организације које у постојећим условима њима највише одговарају. Поред већ изнетог мишљења о могућности оснивања просветних, односно општесоцијалистичких радничких друштава у Србији, „Напред“ већ од броја четири (10. 12. 1900) пропагира оснивање и синдикалних организација. У трећем, последњем наставку чланка „Не тамо“, истакнут је захтев да се и у Србији „*приватно осигурање претвори у друштвено обавезно осигурање радника*“. Истовремено се констатује да је осигурање у случају болести, неспособности и смрти само мера „која ублажује мизерију радничке класе“. Зато се радници упућују на оснивање синдикалних организација, „које су за побољшање радничког стања много важније него ли посмртни, инвалидски и болеснички фондови“. Радницима се, такође, скреће пажња да они у ствари не траже милостињу и помоћ „већ оно што су у зноју свога лица зарадили. *Повећање наднице и смањење радног дана* — то су средства која ће допринети коначном ослобођењу радничке класе и њен положај много боље осигурати него ли сви фондови. Место да се просјацима дели, није ли боље побринути се да просјаштва и нема?“

Значај синдиката за организовану борбу радничке класе истакнут је још више у чланку „Раднички синдикати (Радничка

стручна удружења).“¹¹ У првом делу чланка дат је историјат настанка синдиката као организације која штити економске интересе радничке класе. Што се тиче Србије, препоручује се да радници исте струке ступе у једну синдикалну организацију. На крају чланка даје се следеће упутство како треба прићи синдикалном организовању српских радника: „У нас има почетак таквих друштава (синдикалних — В. М.). У Београду постоје неколико радничких стручних удружења, као: столарско, обућарско, кројачко итд. Но њихова је организација недовољна и у већини случајева једнострана. Остаје да се на усавршавању њихове организације поради и да се радници из целе Србије истих заната њима придруже. У већини пак заната и индустрија ми немамо никаквих организација и то је најпреча дужност наших другова да их што пре створе. Тако ће се мало по мало прикупљати она добро организована војска, која ће моћи да извојује боље услове за радничку класу и једног дана повећи је коначној победи њених идеала“.

У чланку „Организујте се“ још се аргументованије износи потреба оснивања синдикалних организација у циљу вођења организоване класне борбе српских радника. Истичући резултате које су постигли синдикално организовани радници Западне Европе, анализирајући узроке тешког положаја српских радника, аутор чланка Милорад Поповић констатује следеће: „Нека се нико не вара, питање о количини наднице радничке питање је о моћи радничкој, а моћ радничка производ је синдикалне организације радника. И докле год радник српски буде остављен самоме себи у борби за повишење наднице сви ће његови покушаји бити бесплодни, сва борба некорисна. Потребно је дакле, да се неумољивој сили и необузданом апетиту капитала истакне насупрот добро организована радничка класа. И још нека се не заборава да у питањима материјалних интереса организована сила последњу реч има и да ће материјални и морални препорођај српске радничке класе бити само резултат организације и борбе.“

Интересантно је напоменути да је у листу „Напред“, поред наведених форми организовања радничке класе, истакнут и захтев да се и у Србији оснују раднички судови, који би, по угледу на сличне институције у развијеним земљама, решавали спорове између радника и послодаваца.¹²

Из изложеног се може закључити да су социјалисти окупљени око листа „Напред“

указивали на историјску улогу радничке класе и сходно томе пропагирани оснивање модерног радничког покрета у Србији. С обзиром да се радило о неполитичком листу, а истовремено водећи рачуна о степену развијености радничке класе, радници су упућивани на оснивање оних организација за чије су деловање постојали најповољнији услови, а које ће најуспешније, у постојећим друштвено-економским односима, допринети просвећивању радника, подизању њихове класне свести и побољшању, пре свега, економског положаја. Као добри познаваоци и присталице савремене социјал-демократије и Друге интернационале, социјалисти окупљени око листа „Напред“ уложили су све напоре да српске раднике заинтересују за оснивање класноборбених организација и да се на тој основи постепено формира модерни раднички покрет у Србији, као саставни део међународног радничког покрета. То значи да је лист „Напред“ у питањима организовања радника у Србији био у основи на позицијама марксизма, без обзира што су радници упућивани само на оснивање просветних и синдикалних организација, а њихово политичко организовање уопште се не спомиње. Мада је такав став у многоме условљен неполитичким карактером листа, даљи ток историјског развитка показао је да су општесоцијалистичке и синдикалне организације биле у то време најподеснија форма за организовање радника, тако да су са њима ударени темељи модерног радничког покрета у Србији. Наиме, дотадашње искуство указивало је да се најпре мора формирати мрежа одговарајућих радничких организација по целој земљи, да би се потом пришло самосталном политичком организовању радничке класе. Заступајући у основи овакав став, „Напред“ је одиграо прворазредну улогу у процесу обнове старих и оснивању нових класноборбених радничких организација у Србији на почетку XX века. Његови покретачи имали су довољно смелости да, у условима још заоштрених политичких прилика, наставе борбу за оживотворење идеје о самосталном организовању радничке класе, односно да наставе покрет чији су темељи почели да се ударају у периоду „Социјалдемократ“, а који је доживео крах у периоду владаоштине. Њихова је историјска заслуга што су, максимално користећи извесно попуштање политичких прилика, око листа „Напред“ поново окупили најистакнутије активисте и плански пришли обнови покрета. У том раду „Напред“ је, без обзира што преко њега, из наведених об-

јективних разлога, аутори нису могли износити пред јавност све своје погледе, био најподесније средство за ширење социјалистичких идеја и агитовање међу радницима и осталим присталицама.

Поред наведених ставова о питањима организовања радника, у листу „Напред“ расправљало се и о другим проблемима, али претежно у блажој форми и са доста опрезности. То се, пре свега, односи на написе о положају радника. Свесна прворазредног значаја свих питања везаних за положај радника, редакција је у листу отворила посебну рубрику у којој је о томе писано. У прва два броја за 1900. годину то је била рубрика „Из радничког света“, која је у следећим бројевима променила назив у „Домаће вести“. У низу мањих чланака, или кратких notiца објављених у овој рубрици доносе се подаци о положају радника у појединим радионицама и фабрикама, висини њихове најамнине, дужини радног дана, лошим условима рада и становања, проблемима осигурања, осиромашењу сељака у појединим крајевима и сл. Међутим, избегавајући оштрије коментаре који би могли послужити као повод за забрану, о свему наведеном писано је опрезно и одмерено. Редакција се, у ствари, трудила да јавности скрене пажњу на најактуелнија питања везана за положај радника, да раднике подстакне на активније деловање у циљу њиховог решавања, а истовремено да избегне оштрије реаговања послодаваца, односно органа власти. Настojeћи да у склопу наведених односа пронађе одговарајуће методе борбе за остварење својих циљева, лист „Напред“ био је принуђен да у нешто блажој форми пише о положају радника, али је и то било довољно да радници схвате узроке своје беде, да се покрену и приступе организовању и организованој класној борби. Тако су, без обзира на наведене мањкавости, написи о положају радника допринесли оживотворењу идеје о организовању радника у Србији, што је била основна преокупација листа „Напред“.

Поред наведеног, редакција листа „Напред“ уложила је доста труда да своје читаоце упозна и са савременим међународним радничким покретом, позивајући истовремено српске раднике да се организују по угледу на своје организоване другове у осталим државама и ступе у интернационални савез радника. У том циљу отворена је посебна рубрика „Друштвени преглед“, која од броја 3. за 1900. годину мења назив у „Иностранни преглед“. У њој су доношене вести о делатности радничког покрета у

већини европских држава, као и о раду Друге интернационале. Поред тога, објављена су и три посебна чланка која се односе на међународни раднички покрет. У броју 3. за 1900. објављен је чланак „Из прошле године“. У њему се сумирани резултати борбе организованих радника у западној Европи. О париском конгресу Друге интернационале опширније се говори у посебном чланку објављеном у броју 2. за 1901. годину. Мада су оба наведена чланка интересантна, од њих је далеко значајнији чланак „Европа у XIX веку“, објављен као уводник листа у броју 1. за 1901. годину. У њему се с позиција марксизма анализира друштвено-економски развитак Европе у XIX веку, с тим што се поента даје борби између буржоазије и организованог радничког покрета. Аутор посебно наглашава допринос Маркса развоју науке и организованог борби радничке класе. У чланку се даље истиче да је у XIX веку пролетаријат нарастао „до огромних размера и постао једна друштвена сила са којом се мора рачунати. Несрећни покушаји протеста и младалачке тежње за збацивањем капиталистичког јарма, које видимо у почетку и средином прошлога века, претворили су се у организовану борбу за ослобођење целог човечанства, и служе као најјачи поттик даљем револуционисању и науке и уметности и живота. Врхунац свега грандиозног напретка у XIX веку огледа се у овој гигантској борби регреса и прогреса, капитала и рада. И уколико се даље иде, ова борба постаје све огорченија и узима све веће размере“. Истичући да је у тој борби буржоазија створила трустове, а радници Интернационалу, чланак се завршава следећом констатацијом: „Савез европских народа ствара *Париску изложбу*, а савез пролетера целог света ствара *Међународни раднички секретаријат*, који представља круну друштвеног развитака у XIX веку“.¹³

Анализом свих ових чланака може се закључити да су њихови аутори били солидни познаваоци савремених друштвених кретања у Европи и међународног радничког покрета; да су са великим симпатијама гледали на борбу организованих радника у другим државама и на делатност Интернационале, трудећи се да раднике у Србији организују по угледу на њих и уврсте их у јединствени покрет радничке класе целог света.

У последњем броју листа „Напред“ од 14. јануара 1901. године отворена је нова рубрика под надзивом „Наука“. У њој је

штампан први наставак чланка „Дужина радног дана и висина радничке плате“, а остали наставци објављени су у прва три броја „Радничког листа“. Анализирајући ово питање углавном са позиција марксизма, аутор на крају чланка категорички захтева да се и у Србији законским путем ограничи радно време, јер постојеће стање не одговара „нарочито радницима“. Као што видимо, намера редакције била је да, користећи достигнућа савремене науке, објасни српским радницима нужност њихове организоване борбе за побољшање положаја и промену постојећих односа.

Полазећи од своје основне оријентације, редакција је и у подлистку листа „Напред“ штампала краће приче и чланке, углавном с тематиком из радничког живота. На тај начин радницима је омогућавано да читају понешто из лепе књижевности, као што је прича „Беда“ од Мопасана, а истовремено да сазнају нешто више и о постојећим друштвеним односима.¹⁴

О проблемима економског развитака Србије у листу „Напред“ писано је релативно мало. Поред већ наведеног начелног става о прогресивности капиталистичког начина производње, а пре свега о значају индустријализације, у листу су објављена само два чланка из проблематике привредног развитака земље. Већ у првом броју листа штампан је чланак „Железничко питање“. Истакнут је значај изградње железничких пруга за привредни развој Србије. Образлажући потребу изградње четири нове железничке пруге, посебно је истакнут значај железничке пруге која би Србију повезала са Јадранским морем преко Скадра. У чланку „Просвета и привреда“¹⁵ полемисе се са писањем „Трговинског гласника“, по коме просвета и привреда стоје у супротности, а ако се жели развити привреда, онда се мора зауставити просвећивање народа, јер наводно писмен човек неће да копа. Побиијајући овакве конзервативне погледе, у чланку се истиче узајамна повезаност просвете и привреде, односно потреба бржег просвећивања народа и привредног развитака земље.

Нешто више пажње посветили смо анализи идејних концепција листа „Напред“ из разлога што је о њему недовољно писано, а и у намери да се комплетније сагледа карактер листа и оцени његова стварна историјска улога у процесу организовања радничке класе и развоју социјалистичке мисли у Србији.¹⁶ На основу свега што смо навели може се закључити да је „Напред“ био у правом смислу речи раднички

лист. Његов основни циљ био је окупљање свих који социјалистички мисле и осећају у циљу класног просвећивања и организовања радника у Србији. О свим питањима о којима је писао, „Напред“ углавном заступа савремене социјал-демократске погледе и ставове Интернационале. По ономе шта је у њему писано, „Напред“ се у основи не разликује од савремених социјал-демократских листова. Разлика је, међутим, очигледна када се узму у обзир питања о којима „Напред“ није писао, а од значаја су за радничку класу. Када је о овоме реч, треба узети у обзир чињеницу да се, углавном, ради о питањима везаним за политички положај и политичко организовање радничке класе, односно о питањима политичког карактера, о којима „Напред“, као неполитички лист, није могао расправљати. И сам покушај редакције да у завијеној форми пише о политичким питањима завршио се, као што смо видели, забраном листа. Другим речима, до наведених недостатака листа „Напред“ дошло је пре свега због општих политичких прилика и околности да је покренут као неполитички лист.

Без обзира на наведене недостатке, „Напред“ је одиграо значајну улогу у оживљавању рада српских социјалиста, окупљању радника и њиховом организовању. За време двомесечног излагања, „Напред“ је мобилизаторски деловао на раднике, допринео оживљавању рада ранијих активиста, проширио круг присталица социјализма, подстакао раднике на већу активност у циљу заштите класних интереса и припремио терен за обнову једног броја старих и оснивање нових радничких организација. Под утицајем написа објављених у листу „Напред“ и социјалиста окупљених око њега, покренута је крајем 1900. године акција за оживљавање рада Дружине типографских радника, као синдикалне организације, а јануара 1901. донесена је одлука о оснивању Београдског радничког друштва, као општесоцијалистичке радничке организације. Тако су постепено оживотворене основне идеје листа „Напред“, а радничке организације које су на основу њих формиране имале су класноборбени карактер, биле су темељ у процесу настанка модерног радничког покрета у Србији на почетку XX века.

„РАДНИЧКИ ЛИСТ“

Убрзо после забране листа „Напред“ одржан је састанак најистакнутијих београдских социјалиста, на коме је одлучено да Мирко Обрадовић тражи од власти одо-

брење за издавање новог неполитичког недељног листа под називом „Раднички лист“. Управа града Београда 22. јануара 1901. позитивно је решила Обрадовићеву молбу, тако да се већ 30. јануара 1901. појавио први број „Радничког листа“.¹⁷ Формални власник и одговорни уредник листа био је Мирко Обрадовић. Лист је у ствари уређивала иста редакција која се формирала око листа „Напред“, са Костом Јовановићем, као главним уредником на челу. И сви наведени сарадници листа „Напред“ наставили су са сарадњом у новопокренутом листу. Мада су најзначајније чланке и даље претежно писали Коста Јовановић и Милорад Поповић, већом сарадњом у „Радничком листу“ истичу се Радован Драговић и Јован Скерлић. Од нових сарадника најбрже се афирмисао Димитрије Туцовић, док су Триша Кацлеровић и Љуба Савић писали краће прилоге.¹⁸ Поред наведених, лист је имао знатно шири круг сарадника из Београда и унутрашњости, који су повремено слали дописе о приликама у њиховим радионицама и фабрикама, односно у њиховим местима.

„Раднички лист“ био је добро примљен од читалаца. Тако се сфера његовог утицаја непрестано ширила, а тираж повећавао. Штампан је у солидном тиражу од 2.800 примерака. Од тога је 1.800 примерака продавано у Београду, а остатак у унутрашњости.¹⁹ Међутим, када се лист налазио у успону и када су, са јачањем социјалистичког покрета, били створени повољнији услови за издавање социјалистичке штампе, дошло је до његове забране од стране полиције. Непрестано пратећи шта се у листу пише, Управа града Београда закључила је да се у чланку „Индустријско месо“, штампаном у 23. броју „Радничког листа“, расправљају и политичка питања, па је сходно томе, од редакције затражена кауција од 200 динара, коју је морао положити сваки политички лист. Пошто редакција није била у могућности да положи тражену кауцију, то је решењем Управе града Београда од 13. јула 1901. забрањено даље излагање „Радничког листа“, а његов 23. број, који је требало да се појави 14. јула 1901. године, заплешен је и уништен.²⁰ Као што видимо, полиција је и овом приликом брзо и оштро реаговала на покушај социјалиста да у благој форми у свом неполитичком листу расправљају о питањима која имају макакве везе са политиком.

Идејне концепције „Радничког листа“ — С обзиром на околности под којима је покренут и услове у којима је излазио, „Рад-

нички лист“ у прво време ни по чему се не разликује од забрањеног листа „Напред“. Ради се искључиво о промени назива листа, до чега је дошло услед наведеног става полиције. Квалитативне промене запажају се тек у броју 5. „Радничког листа“ од 10. марта 1901. године. Од тог броја рубрика „Домаће вести“, у којој је, исто као и у листу „Напред“, доста опрезно писано о положају радника, мења се у рубрику „Недељни преглед“ и постаје једна од најзначајнијих рубрика. У њој се сасвим отворено и веома оштро пише о економском положају радника, њиховом организовању и борби, тако да лист постаје знатно борбенији и отворенији ступа у заштиту радничких економских интереса. Положај и организовање радничке класе у циљу просвећивања и вођења организоване борбе за побољшање економског положаја постају приоритетни задаци листа, односно социјалистичке групе која га је издавала. До наведених промена у „Радничком листу“ дошло је пре свега због побољшања политичких прилика у земљи, после уласка радикала у владу фебруара 1901. ,формирања Вујићеве владе у марту и доношења новог устава у априлу 1901. године.²¹ У новим, доста повољнијим, условима било је могуће слободније писати о свим питањима која су, с обзиром на карактер листа, била предмет његова интересовања, што су социјалисти максимално искористили. Поред тога, на карактер листа позитивно се одразило све успешније деловање социјалиста, јачање њиховог утицаја међу радницима, млађом интелигенцијом и једним делом занатлија, а нарочито оснивање Београдског радничког друштва, чија су правила потврђена 6. марта 1901. Прерастајући у централну радничку организацију у Србији, друштво је постепено на себе преузело и улогу издавача „Радничког листа“, што је било значајно и за развитак друштва, и за карактер листа.²²

Што се тиче организовања радничке класе у Србији, „Раднички лист“ у ствари само детаљније и аргументованије образлаже ставове који су већ изнети у листу „Напред“. У низу чланака посвећених овом питању свакако је најинтересантнији чланак „Радничка удружења“, који има по много чему програмски карактер, пошто се, у суштини, на концепцији која је у њему изнета развијао раднички покрет у Србији све до оснивања Српске социјал-демократске странке јула 1903. године.²³ После критичког осврта на разна женидбена и укупна друштва, у чланку се говори о друштвима за међусобно помагање, која, ако се до-

бро организују „могу у многоме ублажити невоље бедних радника, но не сасвим уклонити“. Истичући да је уместо пружања милостиње радницима боље „да се услови рада који данас постоје промене, па с тим укину и сви узроци беде радничке класе“, аутор чланка закључује да су за остварење ових идеја способна „само радничка удружења“. У чланку се даље објашњава какве су организације најподесније за организовање српских радника: „Као најподесније организације и за побољшање материјалних прилика радничке класе и за њено оспособљавање за коначну победу без сумње су стручна радничка удружења *раднички синдикати*. Нарочито за остварење првог циља, за материјално осигурање радника, они су скоро једино способни“. Због тога се препоручује да се свуда, где зато постоје услови, оснивају раднички синдикати. Пошто у многим местима, а и у појединим браншама, нема довољно радника за оснивање синдиката, то се, по узору на друге земље, препоручује оснивање општесоцијалистичких друштава, која ће око себе окупити раднике разних струка, радити на њиховом класном просвећивању и оспособити их „за стварање савршенијих синдикалних организација“. Истичући да је за оснивање општерадничких друштава „у нас најпогодније земљиште, бар за прво време“, аутор на крају чланка даје следећи закључак: „Стварање оваквих организација — *стручних* где је могуће, а где није *општих* — ето широкога поља за рад наших другова у Београду и унутрашњости“.

Наведена концепција о организовању радничке класе у Србији прихваћена је у свим чланцима који се односе на ово питање и практично реализована у току следеће две-три године.²⁴ Даљи ток историјског развитка радничког покрета у Србији показао је да су социјалисти окупљени око листова „Напред“ и „Радничког листа“ реално проценили степен развијености радничке класе Србије и сходно томе пропегирани општесоцијалистичка друштва и синдикате као најподеснију форму њиховог организовања.²⁵ Доста масовним оснивањем оваквих друштава, по свим већим местима формирана је мрежа радничких организација, што је био битан предуслов за оснивање Радничког савеза и Српске социјал-демократске странке, односно јединствених организација радничке класе Србије, које су деловале као саставни део међународног радничког покрета.

„Раднички лист“ педантно је пратио и збивања у међународном радничком покре-

ту. У том циљу отворена је стална рубрика „Страни преглед“ у којој су објављени многи краћи или дужи чланци о положају, организовању и борби радничке класе у појединим земљама. Слични чланци штампани су и у рубрици „Разно“. Поред тога, у појединим већим чланцима детаљније је писано о развоју капитализма као светског система, економским кризама које прате овај начин производње, о повезаности класних интереса буржоазије целог света, а посебно о повезаности класних интереса радника целог света и интернационалној оријентацији њиховог покрета. У том погледу карактеристичан је чланак „Индустријска криза у Европи“, у коме се говори о кризи капитализма у Западној Европи и јачању радничког покрета. На крају чланка даје се следећи закључак: „Дакле ствари много боље стоје и у свим земљама радници су појмили да је њихов задатак двострук: борба за побољшање материјалног и социјалног положаја у данашњем друштву и припрема за управу над производњом и поделом убудуће“.²⁶ Као што видимо, захваљујући написима у „Радничком листу“, српски радници били су солидно обавештени о борби својих организованих другова на страни, што је позитивно утицало на њихово класно просвећивање и организовање.

У питањима економског развоја Србије „Раднички лист“ заступа углавном ставове који су већ изнети у листу „Напред“. Поред начелног става о потреби развоја домаће индустрије, истиче се захтев да се мора више водити рачуна о положају радника. Тако се у чланку Милорада Поповића „Пријатељи наше индустрије“ подробије говори о факторима који утичу на развој индустрије и доноси следећи закључак: „Време је међутим да се на прави пут изађе. Два најважнија економска услова за развој националне индустрије јесу образовање и материјално унапређење радничке класе и развијена потрошачка моћ народа“.²⁷ У вези са економским развојем земље карактеристичан је став „Радничког листа“ о проблему беспослице, која је већ тада постала актуелна и у Србији. У чланку „Беспослица“, штампаном као уводник у 3. броју листа, опширно се говори о узроцима ове појаве и истиче захтев за доношење радничког законодавства.²⁸ У закључку на крају чланка констатује се да се проблем беспослице може решити само бржим економским развојем земље, али под условом да се, упоредо с тим, побољшава економски положај радничке класе. Због тога се позивају радници да увек „имају

на уму ову величанствену историјску везу између општега напретка“ и њиховог благостања и да „раде свим силама да се што пре“ на њихове „захтеве пажња обрати, да се, пре свега поради на отклањању ове највеће радничке море — беспослице“.

Сходно начелним ставовима о економском развоју земље, у „Радничком листу“ анализирају се и узроци опадања занатске производње и заузима исправан став о даљој судбини занатства. Полазећи од чињенице да је развој капитализма и у Србији довео до раслојавања међу занатлијама, од којих се један део обогатио, један пропао, а највећи део једва се одржава, у чланку „Занатлије и радници“ истиче се да су две последње групе занатлија веома блиске радничкој класи, док су супротни интереси радника и богатијих занатлијских послодаваца који живе од туђег рада. Због тога се апелује на сарадњу између радника и сиромашних занатлија: „Ми би се радовали ако би наше речи нашле одзива у круговима свесних занатлија и радника, јер ћемо се удруженом снагом много успешније борити. Не нађу ли, радници могу сажалевати што им се остали делови потишеног радног народа не придружују, али неће напустити пут који су себи обележили, јер је једино тај пут — пут напретка, јер ће једино он одвести благостању целог радног народа“.²⁹

Поред наведеног „Раднички лист“ имао је и подлистак у коме су штампане кратке приче Максима Горког, Емила Золе и других писаца, махом са тематиком из живота пролетаријата. Такође су на посебном месту објављиване и песме домаћих пролетерских писаца Косте Абрашевића, Војислава М. Росића и других.³⁰ Циљ редакције листа био је да се радници просвећују и да се подиже њихов општекултурни ниво, али помоћу литературе која ће истовремено утицати на њихово револуционисање.

Из свега изложеног може се закључити да је „Раднички лист“ био на нивоу савремене социјал-демократске штампе, без обзира што се у њему нису расправљала питања везана за политички положај и политичку борбу радничке класе. Околност да је покренут као неполитички орган пресудно је утицала што се „Раднички лист“ претежно бавио синдикалном проблематиком, али, упркос томе, он има готово сва обележја једног општесоцијалистичког листа, тако да се не може убројити у чисто синдикалну штампу. Преузимајући, привремено, улогу социјалистичког центра, „Раднички лист“ наставио је борбу за ор-

ганизовање и побољшање положаја радничке класе Србије, на чему су постигнути солидни резултати. Подстакнути његовим борбеним написима, радници су одлучније истицали своје захтеве и све више примењивали штрајк као средство борбе. Само у периоду април-јуни 1901. изведено је 7 штрајкова у Београду, а у већем броју радионица и предузећа истакнути су захтеви за побољшање услова рада. Захваљујући идејној оријентацији „Радничког листа“ и ангажовању социјалиста окупљених око њега, овај, доста стихијски отпор радника, прерастао је у организовану класну борбу са оснивањем општесоцијалистичких и синдикалних организација.

„СТАРИ РАДНИЧКИ ЛИСТ“

После забране „Радничког листа“ српски социјалисти поново су остали без свог гласила и то баш у време када се њихов покрет налазио у пуном успону. Због тога су одлучили да Мирко Обрадовић затражи одобрење за издавање „Новог радничког листа“, као недељног неполитичког гласила. Обрадовић је поднео молбу Управи града Београда 17. јула 1901. године. У решењу Управе од 19. јула 1901. најпре се истиче да је Мирко Обрадовић у својим неполитичким листовима „Напред“ и „Радничком листу“ претресао политичка питања, због чега су исти забрањени, а потом се констатује следеће: „Дакле, овде се види очита намера г. Мирка, да стално у неполитичком листу третира политичка питања, и то са изигравањем закона о штампи иде даље непрестано покрећући једно за другим неполитичке листове. На основу изложеног одељка чл. 6 Закона о штампи Управа града Београда решава да г. Обрадовић поред поднетих докумената поднесе и ове документе: уверење суда о положеној кауцији по чл. 9, а и сведоцбу о свршеном факултету по III саставу чл. 4. Закона о штампи“.³¹ Пошто нису добили одобрење за издавање неполитичког листа, а нису били у могућности да плате кауцију за политички лист, социјалисти су покушали да своје ново гласило „Стари раднички лист“ издају као ванредно издање „Малог журнала“. Први број листа изашао је 28. јула 1901., али је већ после трећег броја од 11. августа 1901. забрањено његово даље издавање.³²

У саопштењу издавача, штампаном у првом броју, каже се да ће „Стари раднички лист“ продужити рад „Радничког

листа“, „који је био ухватио тако јака корена у радничким круговима и постао гласило свесних радника у Србији. Нови лист ће ићи истим путем и заступати исте идеје“. И заиста „Стари раднички лист“, по идејама које је заступао, по начину уређивања, не разликује се од забрањеног „Радничког листа“. Мада као власник листа формално фигурира Савић и компанија, његов стварни издавач била је иста група социјалиста који су дотад издавали „Напред“ и „Раднички лист“.³³ Уређивала га је такође иста редакција која се формирала око ових листова, са Костом Јовановићем као главним уредником. Одговорни уредник био је Милан Здравковић, један од чланова оснивача Удружења трговачких помоћника. Остали су исти и сарадници листа. Најзначајније чланке писали су Милорад Поповић и Коста Јовановић, а од познатих социјалиста — сарађивали су Радован Драговић, Јован Скерлић, Љуба Јовчић, Димитрије Туцовић и др.³⁴

Пошто је питање организовања радника теоретски већ било расправљено у листовима „Напред“ и „Радничком листу“ то је „Стари раднички лист“ највише пажње посветио практичном раду око оснивања синдиката и делатности Београдског радничког друштва. У том циљу рубрике „Недељни преглед“ и „Домаће вести“, која је од броја 2. променила назив у рубрику „Радничко кретање“, доносе извештаје о свим иоле значајнијим догађајима везаним за организовање, положај и борбу радничке класе. Била је уобичајена пракса да се, у циљу агитације, највише пише о положају радника у оним браншама где су биле предузете мере у циљу њиховог организовања. Пратећи подробно наведену проблематику, лист је допринео оживотворењу идеје о оснивању модерног радничког покрета у Србији. Успеси постигнути на том плану током друге половине 1901. године у знатној мери су резултат деловања „Старог радничког листа“, односно групе социјалиста која га је покренула.

„Стари раднички лист“ доста пажње посветио је и догађајима из међународног радничког покрета. У рубрици „Иностранни преглед“ штампано је више прилога о покрету и борби радничке класе у Аустрији, Бугарској, Италији, Енглеској, Француској и Америци. Поред тога, из ове проблематике објављено је и неколико посебних чланака у којима се детаљније говори о појединим питањима.

Мада није имао подлистак, „Стари раднички лист“ није занемарио ни прилоге из лепе књижевности. И овом приликом све три објављене песме биле су посвећене пролетаријату. У првом броју штампана је песма др Драгише Станојевића „Рука у зупцима“, и песма Виктора Ига „Сиротиња“, која се наставља и у следећа два броја. Песма Косте Абрашевића „Крај колевке“ објављена је у трећем броју листа.

„Стари раднички лист“ писао је у духу савремених социјалдемократских идеја, ангажујући се првенствено на класном просвећивању радника и њиховом организовању путем синдиката и општесоцијалистичких друштава. Његовом забраном радничка класа Србије изгубила је једно од најјачих средстава борбе.

Свесни изузетног значаја штампе за њихов покрет, организовани београдски радници одржали су збор 16. септембра 1901. године на коме су одлучили да поново покрену свој лист. У циљу прикупљања материјалних средстава, збор је одлучио да се оснује агитациони фонд и посебан одбор који ће њиме управљати. Упоредо

са прикупљањем прилога за фонд, организовани београдски радници су, поводом доношења новог Закона о штампи зборовима и удружењима, одржали збор 25. новембра 1901. године, на коме су истакли захтев за слободом штампе, збора и удруживања, а потом су демонстрирали београдским улицама.³⁵

После добро спроведених припрема, појавиле су се „Радничке новине“ 5. јануара 1902. године, чији је власник и одговорни уредник био Коста Јовановић. Са њима је радничка класа Србије коначно добила лист који је дуже време излазио и коме без сумње припада централно место у социјалистичкој штампи Србије до првог светског рата. Међутим, треба истаћи да је покретање „Радничких новина“ био резултат борбе коју је започео лист „Напред“, а наставили „Раднички лист“ и „Стари раднички лист“, односно радничке организације које су, захваљујући управо тим листовима, у међувремену формиране, а првенствено Београдско радничко друштво. Водећу улогу у свему томе одиграла је група социјалиста интелектуалаца, међу којима се посебно истакао Коста Јовановић.

НАПОМЕНЕ

¹ Драгиша Лапчевић, *Покушаји за оснивање партије* (успомена), „Радничке новине“, 24. XI 1904. С обзиром да је овај чланак Лапчевић писао у време када се у радничком покрету Србије водила жестока борба против групе Милорада Поповића, Јована Скерлића и Косте Јовановића, његови подаци могу се узети углавном као тачни, јер он одаје признање и својим моментаним противницима.

² Цитирано према *Сергију Димитријевићу, Предговор, Радован Драговић, Избор чланака, Београд 1954, 17.*

³ У вези са социјалистичком активношћу Косте А. Јовановића у другој половини 90-тих година XIX века карактеристично је његово писмо упућено из Минхена 6. јула 1898. године Васи Пелагићу, који се тада налазио у пожаревачком затвору. Јовановић одаје признање Пелагићу и истиче да ће његово име „достојно светлити поред имена Карађорђа и Милоша, поред Светозара и Жујовића“ и да се по преданости и пожртвовању „којим се један борац баца у чељусти свемогућем непријатељу, жртвујући све па и живот“, Пелагић „може да постави на равну ногу са свим европским величинама“. Упоређујући Пелагића са Марксом и Енгелсом, Јовановић констатује: „Иако у Србији нема Маркса и

Енгелса, то је зато што је то малена и сирота Србија, иако Васа Пелагић и није оно што су они, то је зато што је он радио у Србији“. Очигледно помало изненађен овим похвалама, Пелагић је на самом писму написао следећи коментар: „Овим је брат Коста хтео рећи да се каје што ме је често у седницама нападао, па кад је прошао Бугарску, Аустрију и Немачку, уверио се је радом тамошњих социјалиста да сам имао право, а он и његови да су грешили. И то је поштено“. (*Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ у Београду, Збирка Васе Пелагића, I. бр. 701.*)

⁴ *Историјски архив Београда* (у даљем тексту: ИАБ), *управа града Београда* (у даљем тексту: УГБ), I. бр. 2132; *Вук Винавер, Прогони социјалиста у Србији на крају XIX века, Историјски гласник, 1—4, Београд 1961, 226.* Интересантно је напоменути да је „Социјалдемократ“ 6. августа 1895. донео обавештење да се од 15. августа 1895. покреће „нов лист који ће носити име „Напред“, а заступаће радничке интересе“. Међутим, не располажемо другим подацима у вези ове акције.

⁵ С. Димитријевић, н. д., 18.

⁶ *Димитрије Туцовић, Радован Драговић у личној успомени, Радничке новине, 27. XII 1905.* Да је Драговић био више ангажован око

овог листа, односно да је био члан редакције или главни сарадник, Туцовић би то сигурно навео, тим пре што је чланак написан после његове смрти, а у време када се раднички покрет тек био разрачунао са групом Поповић-Скерлић-Јовановић.

⁷ ИАБ, УГБ, I. бр. 2132, Решење Управе града Београда од 14. I 1901. године.

⁸ „Напред“, 10. XII 1900. У изјави редакције поводом тога се каже: „Од многих наших пријатеља из унутрашњости и са стране добили смо веома похвалне одзиве о листу“. Дале се цитира шта о листу пише „Сазнание“, орган бугарског учитељског савеза. У бр. 5 од 17. XII 1900. редакција обавештава читаоце да су се о листу похвално изразили бугарски лист „Работнически весник“ и загребачка „Слобода“. У броју 1. и 3. за 1900. доноси се списак лица која су дала добровољни прилог за лист (свега 37,75 динара). У броју 1. од 1. I 1901. редакција обавештава да Влајко Ј. Игњатовић купи претплату за лист на територији Аустро-Угарске.

⁹ По нашем мишљењу, чланак „Шта да се ради“ написао је Коста Јовановић. То се може закључити на основу упоређивања са осталим његовим чланцима, а пре свега са студијом „Благостање у Србији“, издатом 1902. године. Што се тиче чланка „Радничке организације“, др Сергије Димитријевић (н. д. 169) сматра да га је написао Радован Драговић. Интересантно је напоменути да се садржај овог чланка поклапа са концепцијом Косте Јовановића и Милорада Поповића о постепеном организовању радничке класе у Србији, односно о оснивању организација које у датим условима могу успешно деловати (просветне и синдикалне), а преко којих би се извршиле припреме и за оснивање радничке политичке странке. (Упореди чланак „Радничка удружења“, објављен у „Радничком листу“ 30. I, 10. и 19. II 1901, који је, по нашем мишљењу, написао Коста Јовановић и чланак Милорада Поповића „Како“, „Раднички лист“, 17. III 1901. године).

¹⁰ Чланке „Не тамо“, („Напред“, 26. X, 3. и 10. XII 1900) и „Нови закон о хуманитарним друштвима“ („Напред“, 7. I 1901), по свему изгледа, написао је Коста Јовановић. Чланак „Организујте се“ („Напред“, бр. 6. за 1900 и 1. и 3. за 1901, „Раднички лист“, 30. I и 10. II 1901) потписан је са М. П, што значи да га је написао Милорад Поповић.

¹¹ „Напред“ 10. и 17. XII 1900.

¹² „Напред“, 14. I 1901, чланак „Раднички судови“.

¹³ Пошто је чланак непотписан, тешко је утврдити његовог аутора. Како се, очигледно, ради о изванредном познаваоцу целокупног развитка Европе у XIX веку, а посебно радничког покрета, аутор би могао бити Милорад Поповић, мада је он своје чланке углавном

потписивао. Постоји могућност да је чланак преведен из неког страног социјалистичког листа. Такође је могуће да га је написао неко од истакнутијих чланова редакције.

¹⁴ „Напред“, 3. XII 1900. и 7. I 1901.

¹⁵ „Напред“, 17. XII 1900.

¹⁶ О листу „Напред“ до сада је нешто више писао др Сергије Димитријевић (н. д. 18—20). По његовом мишљењу, лист „носи политички печат малограђанског социјализма“, а до тога је „дошло услед малограђанске политичке линије коју је група К. Јовановић-Скерлић заступала у листу и која је дошла до изражаја у току следећих година“. Са таквом оценом није се у потпуности сложио Вук Винавер (н. д. 226), истичући да су на карактер листа пресудно утицале политичке прилике и околност да је излазио као неполитички лист.)

¹⁷ ИАБ, УГБ, I. бр. 2138 за 1901; В. Винавер, н. д. 226. Редакција листа налазила се у кафани „Два јаблана“, а од броја 5. (10. III 1901) премештена је у кафану „Руска круна“, која је истог месеца изабрана и за седиште Београдског радничког друштва.

¹⁸ Од значајнијих чланака Коста Јовановић је, по нашем мишљењу, написао следеће: „Радничка удружења“, „Конгрес занатлијских задруга“, „Реч у своје време“, „Празник рада“, „Беспослица“, „Извештај првој редовној скупштини Београдског радничког друштва“, „Занатлије и радници“. („Раднички лист“, 10. и 19. II, 10, 17. и 24. III, 1, 14. и 21. IV, 12. и 19. V, 2, 9. и 16. VI, 7. VII 1901). Поред чланка „Организујте се“, који се наставља из листа „Напред“, Милорад Поповић написао је и следеће важније чланке: „Како“, „Пријатељи наше индустрије“, „Европа и Америка“, „Илузија и стварност“. („Раднички лист“, 17. III, 28. IV, 16. и 23. VI, 7. VII 1901; „Стари раднички лист“, 28. VI 1901). Као што је већ утврдио Сергије Димитријевић (н. д. 172—178) најзначајнији чланци Радована Драговића су: „Београд 7. априла 1901“, „Из повлашћене фабрике „Limited“, „Штрајк у радионици Косте Тодоровића“. („Раднички лист“, 7, 14. и 21. IV 1901.). Најзначајнији чланци Јована Скерлића су: „Страни радници“, „Шта вели један научњак“, „Максим Горки — један радник књижевник“, а поред тога објављен је и његов превод приче Емила Золе „Како је умро“. („Раднички лист“, 7, 14, 21. и 28. IV 1901). Димитрије Туцовић објавио је само један чланак са својим потписом (Д. Т.), „Први мај 1901. године“ („Раднички лист“, 28. IV 1901). У подлисту штампана је прича „Кћи једног мартског борца (скица из записника једног исељеника)“ у преводу Димитрија Туцовића. („Раднички лист“, 26. V 1901.)

¹⁹ С. Димитријевић, н. дн. 19.

²⁰ ИАБ, УГБ, I. бр. 2138 за 1901. О забрани листа у „Старом радничком листу“ од 28. VII 1901. пише следеће: „Управа вароши Београда

забранила је даље излагање *Радничког листа*, са наводом да је лист, не плативши кауцију, почео да претреса политичка питања. Узрок је забрани чланак „Индустријско месо“ који је изашао у 23. броју, где се говори о учестаним несрећним случајевима по нашим фабрикама и о потреби да закон заштити здравље и живот радника“.

²¹ С. Димитријевић, (н. д, 20), наводи сасвим друге узроке који су утицали на промене у листу: „Повећањем утицаја групе Драговића и његовим личним већим ангажовањем на „Радничком листу“ мења се и карактер и политичка линија овога листа...“

²² На првој редовној скупштини Београдског радничког друштва одржаној 1. јула 1901, поред осталог, усвојена је посебна резолуција којом се одбијају напади Београдског листа „Вечерњих новости“ на „Раднички лист“ („Вечерње новости“, 3. VII 1901; „Раднички лист“, 7. VII 1901).

²³ „Раднички лист“, 30. I, 10. и 19. II 1901.

²⁴ Једино се у чланку Милорада Поповића, „Како?“ дају извесна нова упутства о оснивању синдикалних организација („Раднички лист“, 17. III 1901). Истичући „да наше амбиције не треба да иду даље од могућности“, он сматра да се, за прво време, задаци синдиката у Србији морају ограничити „само на борбу око наднице и радног времена“. У организационом погледу, он препоручује оснивање локалних синдикалних организација радника исте бранше, које би се тек пошто ојачају, удружиле у „једну федерацију“.

²⁵ Потребно је напоменути да је оваква концепција организовања радничке класе у Србији усвојена већ у периоду „Социјалдемократата“.

²⁶ „Раднички лист“, 10. II 1901. у чланку „Европа и Америка“ истиче се „да решење радничког питања мора бити општесветско“, па ће се оно решити не само на исти начин, „већ и у исто време“ („Раднички лист“, 28. IV 1901).

²⁷ „Раднички лист“, 16. VI 1901.

²⁸ „Раднички лист“, 2, 9. и 16. VI 1901.

²⁹ „Раднички лист“, 12. и 19. V 1901. И у чланку „Илузије и стварност“, који је објављен као уводник у „Радничком листу“ од 23. VI, 7. VII 1901. и „Старом радничком листу“, од 28. VII 1901, указује се на праве узроке пропадања занатства у Србији. Чланци су, очигледно, написани као одговор на акцију појединих послодаваца за оснивање посебне занатлијске организације у циљу заштите уских еснафских интереса и одвајања сиромашних занатлија од радничког покрета.

³⁰ „Раднички лист“, 26. V, 2. и 16. VI 1901.

³¹ ИАБ, УГБ, I. бр. 2138 за 1901; В. Винвер, н. д, 226. Убрзо потом Мирко Обрадовић

је због „Радничког листа“ осуђен на 2 године затвора. Да би избегао издржавање казне, он прелази у Аустро-Угарску, одакле се илегално вратио марта 1903. Међутим, убрзо је откривен и ухапшен у Ваљеву, али је ослобођен после мајског преврата 1903. У циљу помоћи Мирковој породици, која је остала без средстава за живот, уредништво „Радничких новина“ и Београдско радничко друштво организовали су прикупљање добровољних прилога јануара 1902. године. („Радничке новине“, 19. I 1902.).

³² „Радничке новине“, 5. I 1902; Радослав Перовић, „Прилог библиографији српског радничког покрета (до 1919)“, Београд, 1957, 148; Триша Кацлеровић, „Прве самосталне радничке организације у Србији“, Београд 1950, 45. Канцеларија листа налазила се такође у кафани „Руска круна“. Излазио је на 4 стране. На крају прве стране сваког броја штампано је масним словима следеће упозорење: „Радници! Претплаћујте и проширујте ваш једини лист“. Поднаслов листа гласи: „Лист за заштиту радничких интереса“.

³³ Мада су браћа Савићи првенствено из материјалних разлога пристали на овакав корак, социјалисти су им се већ у првом броју листа захвалили следећом изјавом: „Нашим читаоцима. На нашу молбу, власништво *Малог журнала* пристало је из колегијалности, да „Стари раднички лист“ издаје као своје ванредно издање и да кауција истога листа и овом ванредном издању служи као кауција. На овој услузи захвални смо власницима *М. журнала*, јер су нам омогућили да раднички сталез добије свој политички лист, а то за сада много значи“.

³⁴ Поред чланка „Илузија и стварност“, који се наставља из „Радничког листа“, Милорад Поповић је објавио још два чланка: „Наука у служби интереса“ и „О радном дану“. („Стари раднички лист“, 28. VII, 4. и 11. VIII 1901). Коста Јовановић ни у овом листу није потписивао своје чланке. Од значајнијих чланака, он је, по нашем мишљењу, написао следеће: „И докле овако“, „Последица штрајка у нишкој радионици“, „Раднички концерт“, „Радничко законодавство“. („Стари раднички лист“, 28. VII, 4. и 11. VIII 1901). Што се тиче Јована Скерлића, он се потписао само као преводилац говора француског књижевника Анатола Франса „Науком ка слободи“. („Стари раднички лист“, 4. VIII 1901.). Према С. Димитријевићу (н. д, 180) Радован Драговић написао је чланак „Лепа појава“. („Стари раднички лист“, 11. VIII 1901).

³⁵ М. Вукомановић, „Радничке организације у Србији до 1903. године“, „Токови револуције“, I, Београд 1967, 105; „Радничке новине“, 12. и 19. I 1902.

LA PRESSE SOCIALISTE DE BELGRADE EN 1900 ET 1901

Mladen Vukomanović

Les conditions politique s'améliorent quelque peu pour les socialistes serbes après la chute du gouvernement de Vladan Đorđević, le 12 juillet 1900. Les socialistes se rassemblent à nouveau, avec l'intention de ranimer le mouvement et l'organisation de la classe ouvrière. Les activités dans le domaine de la réorganisation du mouvement des travailleurs commencèrent immédiatement par des mesures initiales en raison de la réaction politique qui avait eu lieu. L'émission d'un journal socialiste au moins s'avéra indispensable. Au cours de la période de novembre 1900 jusqu'à l'organisation du journal «Radničke novine» en janvier 1902 d'autres journaux socialistes paraissaient à Belgrade: «Napred», «Radnički list», «Stari radnički list» et «Tipografski glasnik». Ici nous traitons seulement des trois premiers publiés par un même groupe de socialistes et présentant ainsi un ensemble.

C'est le journal «Napred» qui parut le premier, le 19 novembre 1900. L'éditeur officiel et responsable était le tailleur Mirko Obradović, mais l'éditeur véritable était, en fait, Kosta A. Jovanović avec un groupe de socialistes. Les moyens financiers manquaient pour le cautionnement et le journal «Napred» fut lancé comme un journal non-politique. Mais malgré cela la police le surveillait attentivement et bientôt, le 14 janvier 1901 à la suite de la parution du neuvième numéro le journal fut interdit.

Le même groupe de socialiste commença la publication du journal «Radnički list» le 30 janvier 1901. Après la parution du 23ième numéro le 13 juillet 1901 ce journal fut également interdit par la police. La raison donnée pour ces interdictions était que malgré leur qualité non-politique ces journaux traitaient en réalité de questions et de sujets politiques. A cause de cela la permission ne fut pas accordée au socialistes de publier un nouveau journal. C'est pourquoi ce même groupe de socialistes tenta d'éditer un autre journal «Stari radnički list» comme étant une édition supplémentaire du «Mali žurnal». Le premier numéro parut le 28 juillet 1901. Mais déjà après le troisième numéro, celui du onze août 1901, ce journal fut également interdit.

Le but essentiel de ces trois journaux avaient été de rassembler tous ceux qui pensaient en socialistes et désiraient voir la classe ouvrière en Serbie, progresser, s'organiser et s'instruire. C'est pourquoi les articles les plus importants étaient consacrés aux problèmes de l'organisation des ouvriers serbes. On conseillait aux travailleurs de fonder des organisations syndicales et socialistes. De cette manière, ces journaux jouèrent un rôle important dans le processus du développement du mouvement ouvrier moderne au début du XXième siècle en Serbie.

